

**STREETNET
INTERNATIONAL**

**SETHALA SA
DIKOPO TSA
KGAOLO YA
AFORIKA KA
TSHIRELETSO
YA LOAGO**

THARABOLOLO YA STREETNET YA TSHIRELETSO YA LOAGO

Jaaka go ne go tlhahiso ya ditshwetso le go tihomamisetša ke Baemedi ba Kgorong ya StreetNet mo Kgorong ya Bosetšhaba ya bo 7, e e neng e tshwaretswe ka March 2023 mo Kigali, Rwanda:

GO LEKODISA

Gore ditiro le mebereko ya ikonomi e e sa tihomamisiwang di oketsega mo lefatsheng lotlhe, mme go feta diperesente di le 80 tsa baagi ba lefatshe ba tshela ka ditiro tsa ikonomi e e sa tihomamisiwang, e ka diragalang mo mafelong a a rulagantsweng le a a sa rulaganngwang.

Go tlhoka tshireletsego, maemo a bokotsi mo tirong, le go tlhoka didirisiwa tse di maleba tsa botsamaisi jwa dikotsi tse di ka thusang go fokotsa ditlamorago tsa maemo a tiro le botshelo.

Boammaaruri jwa tshireletso ya loago mo matshelong a baagi botlhe jaanong le mo isagweng, e e ka tokafatsang le ikonomi ya lefatshe lotlhe.

DITLOTLO

Maipolelo a Ditshwanelo tsa Botho a Boditšhabatšhaba mo tirisong ya tshireletso ya loago go botlhe, Karolo tsa Aretikele 22 le 25 tse buang jaana:

Aretikele 22

Mongwe le mongwe jaaka tokololo ya baagi, o na le tshwanelo ya tshireletso ya baagi mme o na le tetla ya temogo ka maiteko a bosetšhaba le tisanommogo ya boditšhabatšhaba le go ya ka thulaganyo le metswedi ya Naga nngwe le nngwe, ya ditshwanelo tse di sa amologanngweng tsa ikonomi, boagi le setso mo seriting sa gagwe le kgolo e e gololosegileng ya botho jwa gagwe.

Aretikele 25

Mongwe le mongwe o na le tshwanelo go maemo a botshelo a a lekaneng pholo le boitekanelo jwa gagwe le ba lelapa la gagwe, go akarediwa dijo, diaparo, ntlo le tlamelo ya melemo le ditirelo tsa baagi tse di botlhokwa, le tshwanelo ya tshireletsego mo lebakeng la go sa thapiwe, bolwetse, kgolafalo, botlhologadi, botsofe kgotsa go tlhoka go itsetsepela mo mabakeng a a seng mo taolong ya gagwe. Bosadi le bongwana bo na le tetla ya tlhokomelo e e kgethegileng le thuso. Bana botlhe, ba tsetswe mo lenyalong kgotsa kwa ntle ga lenyalo, ba tla itumelela tshireletso ya loago e e tshwanang.

KA JALO E DIRILE LIAKANYO

Ka, gore go tihomamisiwa gore StreetNet e ikopanye le UN, segolobogolo ILO, go tsenya Tshireletso ya Loago mo ditšhabeng tsotlhe ka go tsenya mo melaong ya bone Tumalano ya Tshireletso ya Loago (No. 102), Kgothaletso ya Mekatong ya Tshireletso ya Loago (No. 202), le Kgothaletso ya Phetogo go tswa mo Ikonoming e e sa tihomamisiwang go ya mo Ikonoming e e tihomamisitsweng (No. 204).

Gore Mokgatlho o amanang le StreetNet o rotloetse le go kopa puso ya o ne go atolosa Tshireletso ya Loago go badiri ba ba mo ikonoming e e sa tihomamisiwang, ka thuso ya seporofeshenale le e e tlhokegang yotlhe go tswa mo StreetNet International.

DITLHOKEGO

I. Melao ya Semolao

1.1 Badiri – e ka ne e le badiri ba ba hirilweng kgotsa ba ikemetseng – ba tshwanetse go itsiwe le go akarediwa mo melaong ya tiro. Tlhokego e tshwanetse go fetoga go tswa mo kamano ya tiro jaaka motheo wa taolo, go ya mo taolong ya "tiro" le "badiri". Melao ya semolao e tshwanetse go sekasekwa le go fetolwa ka tsela e e tihomameng, go netefatsa gore Tshireletso ya Loago e atolosiwa ka molao wa tiro go badiri botlhe, go sa kgathalesege kamano ya bone ya tiro.

1.2 Dipuso di tshwanetse go netefatsa le go tsenya mo melaong ya bone ditlamo tsa semolao tsa boditšhabatšhaba le tsa tikologo tse di amanang le katoloso ya Tshireletso ya Loago go badiri ba ba mo ikonoming e e sa tihomamisiwang mo tikologong ya Afrika, go akaretsa Tumulano ya ILO 102 ya Tshireletso ya Loago (Ditekanyetso tse di kwa tlase), Kgothaletso ya ILO 204 ya Phetogo go tswa mo Ikonoming e e sa tihomamisiwang go ya mo Ikonoming e e tihomamisitsweng, le Tumulano ya Tokomane ya Afrika ya Ditshwanelo tsa Botho mabapi le Ditshwanelo tsa Badudi tsa Tshireletso ya Loago le Tshireletso ya Loago.

1.3 Diphetogo ga di a tshwanela go sala fela e le ditlamo tsa semolao. Phetogo e e yang kwa molaong o o rotloetsang go feta e tshwanetse go tsamaisiwa le maano a a tihomameng le a a ka dirwang, a a akaretsang go tsaya karolo ga baemedi ba mekgatlho e e nang le botho ya badiri ba ba mo ikonoming e e sa tihomamisiwang.

Maraka mo Accra, Ghana ka 2022. Setshwantsho se se tswang mo StreetNet Media

2. TSHIRELETSO YA LOAGO KA TSA MATLOLE

22.1 Tshireletso ya loago e tshwanetse go theilwe mo **melaometheo ya tirisanommogo** – mongwe le mongwe go ya ka bokgoni jwa gagwe, mme mongwe le mongwe go ya ka ditlhokego tsa gagwe; ba ba amogelang madi a a oketsegileng mo setšhabeng ba tshwanetse go ntshetsa pele go thusa ba ba sa kgoneng go ntshetsa pele ka selekanyo se se lekanang.

2.2 Dibajete tsa puso di tshwanetse go akaretsa **dipholo tse di kgethegileng tsa ditshenyegelo mo mananeong a tshireletso** ya loago a a akaretsang badiri ba ba mo ikonoming e e sa tlhomamisiwang, go tokafatsa selekanyo sa ditshiamelo tsa badiri botlhe.

2.3 Go netefatsa gore go na le matlole a a lekaneng a tshireletso ya loago, **oketse morwalo wa lekgetho mo badiring ba ba humanegileng mo ikonoming e e sa tlhomamisiwang motheo wa lekgetho o tshwanetse go nonotshiwa ka mekgwa e e tswelang pele e e sa.** Mekgwa e e akaretsa, mme e sa lekanyediwe ka, ditlamo tse di jaaka go oketsa lekgetho la ditiro tse di sa siamang, lekgetho mo dilong tse di turang, lekgetho la dikhumo, go akaretsa tshireletso ya loago mo maano a phetogo ya bosa le go fokotsa dikotsi tsa masetlapelo, go emisa phallo e e sa siamang ya matlole, le go netefatsa gore lekgetho la dikoporasi le siame ebile le lekanyediwa sentle.

2.4 Ditlhotlhomiso tse di oketsang lekgetho kgotsa ditlhotlhomiso tse di ka amang badiri ba ba mo ikonoming e e sa tlhomamisiwang, **segolobogolo badiri ba ba humanegileng, di tshwanetse go buisanywa le baemedi ba mekgatlho e e nang le botho pele di dirisiwa.** Ditlhotlhomiso tse di tshwanetswe go rulaganywa ka kelotlhoko go fokotsa ditlamorago tse di sa siamang. Ditlhotlhomiso tsa lekgetho la ditshenyegelo tse di jaaka Lekgetho la Thuso ya Theko (VAT) di tshwanetse go kgaolwa mo dilong le ditirelo tse di motheo, mme lekgetho mo ditirisanong tsa dijitala le tshwanetse go lekanyediwa mo ditshwaraganong tse dikgolo fela.

2.5 Mananeo a tshireletso ya loago a a **theilweng mo ditlhotlhomiso di tshwanetse go tlhoma ditlhwatlhwa tse di ka kgonagalang tse di lekanyediwang le madi a a amogelwang mo ikonoming e e sa tlhomamisiwang.** Ka go lemoga pharologano ya ikonomi e e sa tlhomamisiwang, ditlhwatlhwa tsa ditlhotlhomiso di tshwanetse go nna tse di fetofetogang go letla ditlhotlhomiso tse di kwa godimo kgotsa tse di kwa tlase go ya ka maemo a madi. Mekgwa e e jaaka ditlhotlhomiso tse di thuswang le ditlhotlhomiso tse di tshwaraganang di tshwanetse go tlhomiwa go netefatsa gore badiri ba ba humanegileng, segolobogolo basadi ba ba sa direng ka nako tsotlhe ka ntlha ya maikarabelo a tlhokomelo, ba amogela ditshiamelo tse di lekaneng le fa ditlhotlhomiso tsa bone di le kwa tlase kgotsa di kgaotswe ka nakwana.

2.6 Mekgwa e e jaaka Letlole la Lefatshe la Tshireletso ya Loago e tshwanetse go fiwa matlole a a lekaneng ke mafatshe a OECD **go tsweletsa kabo ya matlole mo lefatsheng ka bophara, ka gone kabo ya matlole e e tswelang pele e botlhokwa mo gare le fa gare ga mafatshe.**

2.7 Tshireletso ya matlole ka tirisanommogo ya **boditšhabatšhaba** e tshwanetse go rotloediwa jaaka selo se se botlhokwa go netefatsa gore mafatshe a a humanegileng a kgona go atolosa Tshireletso ya Loago sentle.

3. TAOLO YA MANANEO A TSHIRELETSO YA LOAGO

3.1 Puisano ya loago e tshwanetse go nna motheo wa diphetogo tsotlhe tsa tshireletso ya loago mme e tshwanetse go akaretsa ka tlhamalalo baemedi ba mekgatlho ya badiri ba ba mo ikonoming e e sa tlhomamisiwang, go akaretsa le mekgatlho ya badiri ba ba ikemetseng mo ikonoming e e sa tlhomamisiwang.

3.2 Baemedi ba badiri ba ba mo ikonoming e e sa tlhomamisiwang mo mafapheng a a farologaneng ba tshwanetse go akarediwa mo dikgato tsotlhe tsa tlabololo le tiriso ya mananeo a tshireletso ya loago. Ba tshwanetse go buisanywa mo kगतong ya tlhamiwa, ba nne le maemo mo taolong ya lenaneo, mme ba nne le seabe se se kgethegileng mo kगतong ya tiriso. Molao wa “Sepe se se re amang se se dirwe ka rona” o tshwanetse go obamelwa.

3.3 Taolo ya mananeo a tshireletso ya loago e tshwanetse go nna ya seporofeshenale, e ikarabelang, le e pepeneneng. Mo mananeong a tshireletso ya loago a a theilweng mo ditlhotlhomiso, badiri ba tshwanetse go nna le phitlhelelo mo tshedimosetsong yotlhe e e amanang le ditlhotlhomiso tsa bone. Mekgwa ya go amogela maikutlo e e leng motlhofo go e dirisa le e e dirang sentle e tshwanetse go akarediwa mo lenaneong go letla badiri botlhe go buisana le balaodi ba lenaneo ka dipelaelo tsa bone.

3.4 Mananeo a tshireletso ya loago a a lebisitsweng mo badiring ba ba mo ikonoming e e sa tlhomamisiwang a tshwanetse go laolwa ka diphanele tsa tirisano mmogo tsa dikomiti tsa dipuso, tse di rayang gore dikomiti tse di nonofileng le tse di bokoa di tshwanetse go dira mmogo.

4. TLHAMO YA MANANEO A TSHIRELETSO YA LOAGO

4.1 Mananeo a tshireletso ya loago a a theilweng mo ditlhotlhomiso di tshwanetse go dirisa mekgwa ya ditlhotlhomiso tse di fetofetogang go letla go fetofetoga mo seleaneng le mo nako ya ditlhotlhomiso.

4.2 Ditlhokego tsa tsamaiso tsa mananeo otlhe a tshireletso ya loago, e ka ne e le a a theilweng mo ditlhotlhomiso kgotsa a sa theelwa mo ditlhotlhomiso, di tshwanetse go fokotswa go letla go ngwaga motlhofo, go dira ditlhotlhomiso, le go amogela ditshiamelo.

4.3 Dikgwatlha tsa dijitala di tshwanetse go dirisiwa go tokafatsa go duela ditlhotlhomiso le go amogela ditshiamelo. Le fa go ntse jalo, dikgwatlha tse di tshwanetse go nna tse di motlhofo go di dirisa, tse di akaretsang botlhe, le tse di kgonagalang go di dirisiwa ke mongwe le mongwe; dikgetho tsa matso di tshwanetse go nna teng, mme go nne le thuso e e oketsegileng go ba ba ka tlhokang thuso go dirisa dikgwatlha tsa dijitala.

4.4 Ditshiamelo di tshwanetse go rulaganywa ka tsela e e akaretsang dipelontlha tsa nako e khutshwane le tsa nako e telele tsa badiri ba ba mo ikonoming e e sa tlhomamisiwang, le fa ditshiamelo tse di ka tswa di sa akarediwe mo tlhalosong e e tlhomameng ya tshireletso ya loago. Di tshwanetse go akaretsa ka tlhamalalo ditlhokego tse di kgethegileng tsa basadi ba ba dirang mo ikonoming e e sa tlhomamisiwang, go akaretsa ditshiamelo tsa boimana le phitlhelelo mo ditirelong tsa tlhokomelo ya bana.

4.5 Go duelwa ga ditshiamelo go tshwanetse go nna ka nako e e siameng le go nna ka tlhomamiso. Seno se tla thusa go aga boitshepo fa gare ga badiri ba ba mo ikonoming e e sa tlhomamisiwang le tsamaiso ya tshireletso ya loago.

4.6 Mananeo a tshireletso ya loago a tshwanetse go rulaganywa ka tsela e e nonotshang tirisanommogo le tlhamo ya mekgatlho mo badiring ba ba mo ikonoming e e sa tlhomamisiwang. Seno se ka fitlhelwa ka mekgwa e e farologaneng go ya ka maemo, go akaretsa go nonotsha dikamano le mananeo a ikonomi ya loago le ya tirisanommogo a a tlabolotsweng ke mekgatlho ya badiri.

5. TIRISO YA MANaneo A TSHIRELETso YA LOAGO

5.1 Tiriso e e nonofileng le e e ka kgonagalang ya mananeo a tshireletso ya loago e tshwanetse go nna selo se se tlang pele, ka dipholo tse di tlhamilweng sentle tsa tiriso tse di abelwang mekgatlho ya badiri ba ba mo ikonoming e e sa tlhomamisiwang.

5.2 Dipholo tsa tiriso di tshwanetse go tlhamiwa ka tsela e e akaretsang botlhe, mme ka go lemoga seabe se se botlhokwa se mekgatlho ya badiri ba ba mo ikonoming e e sa tlhomamisiwang e se tshamekang mo go tsosoloseng kitso, go tshwanetse go nna le matlole a a lekaneng a a beetsweng kwa thoko go tshegetsa tiro eno.

5.3 Dipholo tsa tiriso di tshwanetse go akaretsa leano le le tlhomameng la puisano le matlole a tiriso ya lone, go netefatsa gore badiri ba ba mo ikonoming e e sa tlhomamisiwang ba tlhologanya lenaneo, botlhokwa jwa lone, le phitlhelelo ya lone. Tshedimosetso eno e tshwanetse go neelwa ka dipuo tsa mo lefelong ka dikgoro tsa dipuisano tse di kgonagalang go badiri botlhe.

5.4 Leano le le tlhomameng la go lekola le go sekaseka le tshwanetse go tlhomiwa go netefatsa gore dipholo di fitlhelwa, le gore mathata a a amanang le mananeo a tshireletso ya loago a kokoantswe. Seno se tshwanetse go akaretsa ditlahlobo tse di tlwaelegileng tsa lenaneo go le lekanya le mekgwa e e leng teng le boammaaruri jo bo tlagang.

MOREKISI WA DIJO MO DAKAR, 2022.
SETSHWANTSHO SE SE TSENTSWENG KE
MARTA MOREIRAS.

DITLHOKEGO TSA BAAKANYETSI

Go dumalana gore naga e na le maikarabelo a konokono go abela baagi tshireletso ya loago le go rotloetsa dipuisano tse di akaretsang ka ga seo, badiri ba ikemetseng ba kopa dikamano tse dingwe tse di kgolo go tsaya karolo mo go kgoneng gore badiri botlhe ba bone tshireletso ya loago. Tseno di akaretsa:

A. MEKGATHO YA BADIRI

A.1 Mekgatlho ya badiri e tshwanetse go ikemisetša go akaretsa mekgatlho ya temokrasi ya badiri ba ba mo ikonoming e e sa tihomamisiwang, go akaretsa le mo boemong jwa mekgatlho ya badiri ya tikologo. Melao ya mekgatlho ya badiri e tshwanetse go ntšhafadiwa go letla botlhe ba ba mo mekgatlhong ya badiri ba ba mo ikonoming e e sa tihomamisiwang go nna maloko a a tletseng.

A.2 Mekgatlho ya badiri e na le seabe se se botlhokwa mo go ageng bokgoni jwa badiri ba ba mo ikonoming e e sa tihomamisiwang go tsaya karolo mo dipuisanong le mo go rotloetseng tshireletso ya loago e e tokafetseng. Seno se akaretsa tlabololo le tiriso ya dipatlisiso tse di amanang le dipolisi, thuto le koetliso mo go tsamaiseng mekgatlho ya temokrasi, maano a go rulaganya, tshireletso ya loago le ya badiri, go bula ditshono tsa go aga dikamano le baakanyetsi ba tshireletso ya loago ba ba botlhokwa mogare le kwa ntle ga mekgatlho wa badiri, le go godisa ditlhokego tsa badiri ba ba mo ikonoming e e sa tihomamisiwang.

A.3 Mekgatlho ya badiri e tshwanetse go tshegetsa ka tihamalalo go akarediwa ga baemedi ba badiri ba ba mo ikonoming e e sa tihomamisiwang mo dipuisanong tsa loago, segolobogolo fa mekgatlho eo e setse e le maloko a a tletseng. Baemedi ba badiri ba ba mo ikonoming e e sa tihomamisiwang ba tshwanetse go nna le boemedi mo mafapheng otlhe a a botlhokwa a go dira ditshwetso mo mekgatlhong ya badiri.

B. MEKGATLHO YA SETSHABA

B.1 Mekgatlho ya setshaba e tshwanetse go tlhama tikologo ya tirisanommogo ya dikamano tsa tshireletso ya loago, e e theilweng mo maatleng a a farologaneng a mekgatlho e e farologaneng. Mekgatlho ya badiri ba ba mo ikonoming e e sa tihomamisiwang e tshwanetse go akarediwa mo dikamanong tse.

B.2 Mekgatlho ya setshaba e ka dirisa kitso ya yone go tsenya seabe mo go rotloetseng, go aga dikamano, go dira dipatlisiso, le go tlhama dikamano tsa tirisanommogo go tshegetsa kokoano ya matlole, e e ka abelwang mekgatlho ya badiri ba ba mo ikonoming e e sa tihomamisiwang.

C. MEKGATLHO YA BADIRI BA BA MO IKONOMING E E SA TLHOMAMISIWANG

C.1 Ke boikarabelo jwa mekgatlho ya badiri ba ba mo ikonoming e e sa tihomamisiwang go aga leano le le kopaneng le lenaneo la tshireletso ya loago, le go netefatsa gore maloko a bone a a amogela. Seno se akaretsa go tsosa kitso le thuto ka tshireletso ya loago, go akaretsa le tiriso e e tlhamaletseng ya dikgoro tsa dipuisano.

C.2 Mekgatlho ya badiri ba ba mo ikonoming e e sa tihomamisiwang e tshwanetse go aga mekgatlho e e nang le maloko a a tsayang karolo ka tihamalalo le a a ikemiseditseng, ka go rotloetsa melaometheo ya taolo e e siameng le pepeneneng mo tsamaisong ya mekgatlho ya bone. Ba tshwanetse gape go ikemisetša go tlabolola ditirelo tsa maloko a bone, go akaretsa dipolokelo, tshireletso ya loago, le ditirelo tse dingwe.

C.3 Mekgatlho ya badiri ba ba mo ikonoming e e sa tihomamisiwang e tshwanetse go ipaakanyetsa go nna badirimmogo ba ba tsayang karolo ka tihamalalo mo dikamanong le diphanele tse di leng teng tse di ikemiseditseng go rotloetsa tshireletso ya loago e e akaretsang mo maemong a bosetšhaba, a tikologo, le a boditšhabatšhaba. Seno se akaretsa go tsaya karolo mo ditirong tsa thuto, go ithuta go buisana ka tihamalalo le balaodi ba puso ba ba tlhophilweng, le go ithuta go sekaseka dibajete go dira kgang ya matlole ya katoloso ya tshireletso ya loag

BATSENYEDI

1. Zimbabwe Chamber of Informal Economy Associations (ZCIEA) Zimbabwe
2. Alliance for Zambia Informal Economy Associations (AZIEA) Zambia
3. Association of Vendors and Marketeers in Zambia (AVEMA) Zambia
4. Rwanda's Trade Union for Domestic and Independent Workers in the Informal Economy (SYTRIECI) Rwanda
5. Fatiere Nationale des Travailleurs du Secteur Informelle (FAINATRASIT) Togo
6. Federation of Informal workers organisation of Nigeria (FIWON) Nigeria
7. Confédération National des Travailleurs du Sénégal (CNTS) Sénégal
8. Kenya National Alliance of Street Vendors and Informal Traders (KENASVIT) Kenya
9. Sierra Leone Traders Union (SLeTU) Sierra Leone
10. Tanzania Union of Industrial and Commercial Workers (TUICO) Tanzania
11. Union Syndicale des Vendeuses et Vendeurs de Pièces Détachées et Divers du Marché de Dantokpa (UNSYNVEPID-CSPIB) Bénin

Re leboga ditsebi tsa botegeniki tse di tswang mo Mokgatlhong wa Bodišhabatšhaba wa Mekgatlho ya Badiri – Afrika, Sethala sa Afrika sa Tshireletso ya Loago, le Basadi mo lkonoming e e sa Tlhomamisiwang: Go Tsweletsa le Go Rulaganya, ba ba tsentseng seabe mo tlabolong ya sethala seno sa ditlhokego.

media@streetnet.org.za

+351 938 291 185

www.streetnet.org.za

@StreetNetInternational

@street_net_international

@Streetnet1